

Joanna Kulska

Uniwersytet Opolski, Polska

Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej

**Socio-Political and Religious Ideas and Movements
in the 20th-21st Centuries**

Ryga, 4-5 października 2018 r.

W dniach 4-5 października 2018 roku na Uniwersytecie Łotewskim w Rydze odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa *Socio-Political and Religious Ideas and Movements in the 20th-21st Centuries*. Konferencja została zorganizowana przez Instytut Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Łotewskiego w Rydze, a w gronie współorganizatorów znalazły się cztery instytucje naukowo-badawcze z Polski i Rosji: Uniwersytet Opolski, Uniwersytet Wrocławski, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu oraz Rosyjska Akademia Nauk. Celem organizatorów było podjęcie zagadnienia roli wartości religijnych w szerokim ujęciu społeczno-kulturowym, zarówno z perspektywy historycznej, jak i współczesnej. Punktem wyjścia do sformułowania przedmiotu rozważań podjętych podczas konferencji przez przedstawicieli różnych dyscyplin badawczych stały się procesy zachodzące w obszarze rzeczywistości społecznej i politycznej, których zrozumienie i pogłębiona analiza nie są możliwe bez uwzględnienia idea i odniesień religijnych. Wskazywano w szczególności na fakt, że podjęcie tego rodzaju analiz jest konieczne, zważywszy na kierunek ewolucji czynnika religijnego obserwowany w okresie ostatnich dekad, niejednokrotnie zaskakujący dla badaczy z obszaru nauk społecznych.

W zmieniającej się dynamicznie współczesnej rzeczywistości politycznej rośnie ryzyko zagrożeń stabilności i bezpieczeństwa społecznego wynikające z manipulacji w obszarze wartości etycznych, religijnych i kulturowych, co jest widoczne zarówno w dyskursie publicznym, jak i w obszarze mediów. W następstwie rozprzestrzeniania się procesów globalizacji i ich negatywnych konsekwencji nasila się poczucie niepewności i dezorientacji, które przekładają się na wzrost

poparcia dla populistycznych haseł i quasi-religijnych idei, jak również radykalizację wspólnot religijnych. W związku z tym rodzi się potrzeba podjęcia analizy zjawiska sekularyzacji, w szczególności w odniesieniu do byłego bloku sowieckiego, które skutkowało rozwojem mitów politycznych i społecznych, kultywowanych w szczególności w obszarze edukacji, przestrzeni medialnej i polityce, a które w znacznym stopniu kształtują współczesne oblicze społeczeństw w Europie Środkowej i Środkowo-Wschodniej. Analiza wzajemnych, wielowymiarowych powiązań między ideami społeczno-politycznymi oraz religijną świadomości społeczeństwa została w związku z tym podjęta zarówno w ujęciu retrospektywnym, jak i współczesnym.

W konferencji wzięło udział ponad 30 badaczy z kilku państw z regionu Europy Środkowej i Wschodniej, Rosji, Turcji oraz Wielkiej Brytanii. Polska nauka była reprezentowana podczas konferencji przez troje badaczy z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Uniwersytetu Opolskiego oraz z Uniwersytetu Wrocławskiego.

W pierwszej wprowadzającej sesji, podjęto kwestię ambiwalencji czynnika religijnego w obszarze idei, jak i praktyki społeczno-politycznej. Wprowadzeniem w ową niejednoznaczność wymiaru religijnego było wystąpienie Joanna Kulskiej z Uniwersytetu Opolskiego. Referentka podkreśliła w swoim referacie problem powszechnego, zarówno na poziomie medialnym, jak i naukowym, pomijania pozytywnego aspektu oddziaływania czynnika religijnego w formie licznych inicjatyw, podejmowanych zarówno na poziomie podmiotów o zasięgu międzynarodowym, jak i tych lokalnych. Podniosła też fakt wyłaniania się coraz szerszego obszaru kooperacji w zakresie rozwiązywania konfliktów i budowania pokoju między podmiotami religijnymi i świeckimi (Joanna Kulka: *Religion as a Source of Peace: Contribution of Religious Factor to Conflict Resolution and Peacebuilding*). Egzemplifikacja tego zagadnienia została zaprezentowana w tym samym panelu przez Annę Jagiełło-Szostak z Uniwersytetu Wrocławskiego, która wraz z Joanną Kulską omówiła ambiwalentną rolę czynnika religijnego w odniesieniu do konfliktu na Bałkanach. Referat, w którym religia została zaprezentowana nie tylko jako czynnik konfliktogenny, ale również pokojotwórczy, został oparty na doświadczeniach zgromadzonych przez obie referentki podczas warsztatów dotyczących rozwijania „kultury słuchania” (culture of listening) jako elementu procesu budowania pojednania na obszarze Bośni i Hercegowiny. Okazją ku temu stał się 4. *European Workshop on dealing with the violence burdened past of Bosnia and Herzegovina* zorganizowany w dniach 23-26 kwietnia 2018 roku

w Sarajewie przez Maximilian Kolbe Stiftung oraz Renovabis wraz z jedną najważniejszych organizacji międzyreligijnych działających na rzecz odbudowywania relacji na obszarze Bośni i Hercegowiny, jaką jest Rada Międzyreligijna w Bośni i Hercegowinie (Anna Jagiełło-Szostak, Joanna Kulska, *The Role of Religion in the Reconciliation Process and Peacebuilding – the Case of Bosnia and Herzegovina (Ahmići, Trusina, Bradina)*).

Podczas drugiej sesji w pierwszym dniu konferencji podejmowane były zagadnienia odnoszące się do odmiennego wpływu wywieranego przez różne religie i systemu filozoficzne współczesnego świata na kształtowanie wymiaru społeczno-politycznego współczesnych społeczeństw i państw. W panelu podjęto między innymi kwestię wpływu personalizmu francuskiego na formowanie się debaty intelektualnej w powojennej Polsce (Aleksiej Lokmatov: *Theory in Action. French Personalism on the Intellectual Landscape of Post-war Poland*) oraz zagadnienie zdolności adaptacyjnych islamu w warunkach liberalnej demokracji oferowanej w Europie przybywającym do niej migrantom muzułmańskim i ich potomkom (Bianca Maria Speidl, *Resilience as Advocacy for European Islam Today*). Ważnym głosem w panelu było wystąpienie Iriny Paert z Uniwersytetu w Tartu, która wskazała na rolę, jaką w konstytuowaniu się estońskiego kościoła prawosławnego odegrało męczeństwo jego pierwszych dostojników, na czele z biskupem Platonem, zamordowanych przez władze komunistyczne w 1919 roku. Referentka podkreślała w swoim wystąpieniu polityczne i semantyczne konsekwencje tego wydarzenia sprzed wieku jako elementu konstytutywnego tożsamości estońskiego kościoła prawosławnego (Irina Paert, *The Blood of Martyrs and the Making of the Estonian Orthodoxy: 1917-1919*).

W trzeciej sesji pierwszego dnia konferencji zainteresowanie słuchaczy wzbudziła prezentacja analizująca rolę instytucji religijnych we współczesnej litewskiej diaspory na terenie Anglii. Kościoły chrześcijańskie zostały tu zaprezentowane jako kluczowe dla procesów socjalizacji i integracji w obrębie diaspory litewskiej, stanowiącej po 2004 roku 30% ogółu populacji Litwy (Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė: *The Reciprocity of Religious Movements of Lithuanian Diaspora and the Role of Religious Institutions in the Post-Secular England Society*).

W sesji czwartej, która otworzyła drugi dzień konferencji, dyskutowane były kwestie ewolucji idei i symboliki religijnej, zarówno w ujęciu historycznym, jak i współczesnym. W panelu zaprezentowano między innymi analizę zagadnienia przestrzeni religijnej i turystyki religijnej w kontekście figury Jezusa

w Świebodzinie. W referacie podjęto próbę dokonania rozróżnienia między turystyką i pielgrzymowaniem, a Polska została przedstawiona w nim jako przykład społeczeństwa post-sekularnego (Robert Parkin, *How Świebodzin Got its Statue: Reflections on Sacred Spaces and Religious Tourism*). Kwestia postsekularyzmu została zaprezentowana również jako jedna z najbardziej przełomowych propozycji odnoszących się do wzajemnych relacji między sferą świecką i religijną ostatnich dekad. Habermasowska koncepcja „społeczeństwa postsekularnego” jako takiego, w którym wierzący i niewierzący mają kognitywne powody, aby korzystać wzajemnie ze swoich zasobów w obszarze debaty publicznej, została ujęta jako nowa propozycja intelektualna dokonująca „przewrotu kopernikańskiego” w zakresie kształtowania dialogicznych relacji między *sacrum* i *profanum*, nie jedynie jako rzeczywistość postulowana, ale jako rzeczywistość odnajdująca już swoje praktyczne odniesienia w obszarze debaty publicznej (Dalia Marija Stančienė: *Inter-Confessional Dialogue in the Post-Secular Society*). Z kolei Michał Gierycz z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego podjął dyskusję zagadnienia „nowego paradygmatu katolicyzmu”, dostrzegalnego – m.in. zdaniem kard. P. Parolina i kard. B. Cupicha – w nauczaniu papieża Franciszka, i jego konsekwencji dla społeczno-politycznej roli Kościoła katolickiego (Michał Gierycz: *On the „New Paradigm of Catholicity” and its Possible Consequences for Socio-Political Role of Catholic Church*).

W kolejnych panelach podejmowano przede wszystkim zagadnienia miejsca i roli religii, w szczególności prawosławia, w okresie komunizmu, w obliczu prześladowań religijnych na obszarze byłego ZSRR, zarówno Rosji, jak i Łotwy. Ważnym przedmiotem analiz była kwestia dziedzictwa procesów ateizacji oraz działań KGB na terenie dzisiejszej Łotwy zaprezentowana między innymi przez organizatorkę konferencji Inese Runce oraz Mārę Kiope z Uniwersytetu Łotewskiego. Autorki przybliżyły w swoim referacie założenia teoretyczne i konsekwencje społeczne kolektywizmu jako systemu ekonomicznego oraz ateizmu jako programu społeczno-politycznego zakładającego stworzenie „nowego człowieka radzieckiego” całkowicie odrzucającego wymiar transcendentny. Jak podkreśliły autorki, działania te służyły jako główne instrumenty „transformacji antropologicznej”, w której jednym z celów wobec społeczeństw państw bałtyckich było również osłabienie ich poczucia odrębności narodowej (Māra Kiope, Inese Runce, *Secularization in the Soviet Latvia: Tendencies, Methods and Experiments*).

Podsumowaniem tej części konferencji stało się wystąpienia Borysa Philippova, który podjął analizę współczesnych konsekwencji trwającej wiele dekad adaptacji

kościół i duchowieństwa w ramach systemu socjalistycznego. Jak zauważył autor, najważniejszym współczesnym pytaniem dla byłego obszaru radzieckiego w odniesieniu do relacji państwo-kościół nie jest pytanie o zwrot skonfiskowanego przez władze majątku kościelnego, ani kwestia wolności religijnej. Najbardziej palące zagadnienie to, zdaniem referenta, głęboka psychologiczna deformacja duchowieństwa, którego system moralny uległ transformacji pod wpływem realiów narzucanych przez komunizm i socjalizm. W tych warunkach nie chodzi jedynie o adaptację polegającą na współpracy z reżimem i służbami specjalnymi, ale o takie kwestie jak łapownictwo, kłamstwa, dostosowanie się do dominującej ideologii, i, co szczególnie ważne, racjonalizacja takich zachowań. Jak podkreślił autor, dla tych przedstawicieli duchowieństwa, którzy podlegli owej adaptacji, całkowicie niemożliwe jest dostosowanie się do wymagań i wyzwań, które wiążą się z funkcjonowaniem we współczesnych, zmodernizowanych społeczeństwach (Boris Philippov: *Exiting the Socialist System: the Problems of Churches in the Post-Soviet States*).